

Gyetzvai Mária

A nemzetiségi kérdés 1848-ban. Széchenyi és Kossuth vitája

Gróf Széchenyi István azon kevés történelmi személyiségek közé tartozik, akiről minden magyar, iskolai végzettségre való tekintet nélkül tud valamit. A legtöbben azt a sajnos mára kiüresedett frázist, hogy ő volt „a legnagyobb magyar”. Magyarország felemelkedésért kifejtett tevékenységének látható jeleivel – mint pl. a Magyar Tudományos Akadémia épülete vagy még inkább a Lánchíd – a legtöbb magyar állampolgár, aki csak megfordul Budapesten, találkozik. Az is közismert, hogy az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vezérével, Kossuth Lajossal több fontos kérdésben nem volt egy véleményen Magyarország jövőjét illetően. A magyar értelmiség ma is két pártra oszlik a tekintetben, hogy ki ért egyet Széchenyi „fontolva haladó” reformelképzeléseivel, s kihez áll közelebb Kossuth szenvedélyektől fűtött, mindenáron való újjító politikája. Kettejük vitáját, a nemzetet akkor, és részben ma is érintő fontos kérdésekben, és általában Széchenyi közírói munkásságát azonban jórészt nem ismerjük. Legjelentősebb, programadó munkáit („Hitel”, „Világ” „Stádium”) és talán *Naplóit* leszámítva még cím szerint sem. A nemzetiségi kérdésnek, ami Ausztriához való viszonyunk után a második legfontosabb kérdés volt, s amelyben Széchenyi markánsan eltérő álláspontot foglalt el, mint Kossuth, több írásművet szentelt. Meggyőződése szerint ez döntő jelentőségű volt Magyarország jövőjére nézve, és korlátok közé szorította függetlenségi törekvéseinket. Figyelmeztetett az Ausztriától való különválás és a magyar nyelv erőltetett terjesztésének veszélyeire, a szláv népesség helyzetében körvonalazódó változásokra és az orosz beavatkozás lehetőségére. A XX. században a Közép- és Kelet-Európai térséget ért katasztrófák tükrében ez kiemelkedő politikai éleslátásra vall. Ezeknek a veszélyeknek a felismerését Széchenyi hiányolta a Kossuth által vezetett forradalmi vezetésben, a felelős magyar minisztérium tagjaiban. Az általa előre látott tragikus végmardosó büntudatot ébresztett benne, mint főbűnösben, aki elsőként

gyűjtotta meg a haladás, a világosság fáklyáját az elmaradott országban, s ezáltal elindította a nemzetet a romlás felé. A magyar forradalom elleni szerb felkelés előestéjén a következő szavakat intézte Vitkovics János budai szerb espereshez: *„Legmelegebb óhajom volt, hogy Magyarország összes népei békességben és szeretetben éljenek egymással. A húszas években meggyújtottam a világosság zsarátnokát, az országot a szellemi és anyagi fejlődés terére vittem. ... S mikor azt hittem, hogy célomat elértem, egy új férfiú emelkedett fel, ezen ország rossz géniusza és eloltotta a világosságot, melyet én meggyújtottam; két kézzel lerombolt mindent, amit én nehéz és véres verítékkal éveken át fölépítettem. ... S az az ember, aki a munkám eredményeit lerombolta: Kossuth, akit a nép istenít és vakon követ. Ha a nemzet így akarja, legyen meg az akarata, de aki erre az útra rávezette, feleljen isten és ember előtt; én azonban nem fogom túlélni ezt a nemzeti szerencsétlenséget.”*¹

Széchenyi többet akart a politikai, gazdasági reformoknál. A magyarságot önvizsgálatra, hibáinak belátására, kijavítására, lassú, fokozatos, ma úgy mondanánk „fenntartható” fejlődés megindítására hívta fel. A társadalmi reformokat nem a liberális, forradalmi eszmék hatására, hanem minden ember isten előtti egyenlősége alapján szorgalmazta. Népszerűsége nem volt egyöntetű. Nemcsak az általa sokat bírált, önvizsgálatra kevésbé hajlamos magyar nemzeti karakter miatt, hanem az egész Európát hatalmába kerítő nemzeti romantika okán is, ami radikálisabb, gyorsabb változásokat követelt, és azoknak oltárán feláldozta azt is, ami a régi rendből jó és hasznos volt.

Politikai helyzet és forradalmi hullám Európában a XIX. sz. első felében

Széchenyi 1825-ös fellépése a politika színpadán törvényszerű következménye volt az akkori általános helyzetnek Európában és azon belül Magyarországon. Az 1815-ös Bécsi Kongresszus véget vetett Napóleon

¹ In: Biográfja J. Vitkovicsa. Letopisz Matice Szrpszke, 159. k. 32-38. l.

uralmának, liberális reformjait nagyrészt eltörölték, helyreállították a régi rendet és az abszolutizmust. Ezzel az uralkodók legitimitását akarták erősíteni, és elfojtani a polgárság nacionalista, liberális törekvéseit. A restauráció azonban inkább csak látszólagos, de mindenképpen ideiglenes volt. Bizonyos kül- és belpolitikai fejlemények, valamint az ipari forradalom nyomán támadt szociális problémák már 1830-ban újabb földinduláshoz, az ún. „júliusi forradalomhoz” vezettek Franciaországban. A nagy francia forradalomhoz hasonlóan a zászlóvivő liberális polgárság most is a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegével, a proletariátussal szövetkezett. A forradalom előkészítésében vezető szerepet vitt a sajtó, a liberális *Le National* c. lap, ill. annak főszerkesztője, a későbbi francia kormányokban kulcsszerepet játszó Adolphe Thiers. A „júliusi forradalom” köztes eredménnyel végződött. A barikádokon a proletariátus vére folyt, ideáljuk, a köztársaság azonban – a várható külpolitikai következmények, jelesül a Szent Szövetség² bizonyonnyal bekövetkező beavatkozása miatt – nem valósulhatott meg. A forradalom végül az elmenekült X. Károly király unokafivérért, Lajos Fülöpöt, ragadványnevén a „*polgárkirályt*” emelte a trónra.

A „júliusi forradalom” nagy hullámokat vetett egész Európában, így a német és az olasz államokban, de a későbbi fejlemények miatt magyar szempontból legfontosabb, Lengyelországban is, amelyet 1815-ben, a Bécsi Kongresszuson többfelé osztottak. Itt a Czartoryski³ vezetésével megalakult független kormány az orosz cárt megfosztotta a lengyel

---

² A katolikus Habsburg császár, a görög-keleti vallású orosz cár és a protestáns porosz király szövetsége, amely Napóleon legyőzése után kötött, 1815-ben, Bécsben. Az alapító oklevélben a három fejedelem a kegyesség és békeszeretet elveit hangoztatta; a keresztény vallást jelölték meg a politikai berendezkedés alapjául, s megfogadták, egymást megsegítik minden e rendet fenyegető felforgatással szemben. Mint a keresztény vallás három legfontosabb felekezetének tagjai, kifejezték reményüket, hogy Európa valamennyi keresztény fejedelme elfogadja majd e programelveket és szintén belép a Szent Szövetségbe. Ez így is történt, az angol király és a pápa kivételével minden európai uralkodó csatlakozott. (A pápa a Szövetség felekezet fölöttisége okán maradt távol.) Franciaország 1818-ban tagja lett, az 1830-as júliusi forradalom következtében azonban kikerült abból. A Szent Szövetség ez által elveszítette összeurópai jellegét.

³ Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861), herceg. A Kościuszko-féle felkelés leverése után, 1794-ben, túszként került a cári udvarba. Jó barátságba keveredett I. Sándor cárral, akinek később (1804-1806) külügyminisztere is lett.

királyi koronától. Az orosz katonai túlerő a lengyel felkelést leverte, a kormányt elkergette, és Lengyelországot a korábnál jóval alacsonyabb, tartományi rangra lefokozta. Czartoryski előbb Angliába menekült, ahol szoros kapcsolatba került Lord Palmerstonnal⁴, majd Párizsba. Onnan küzdött – elsősorban az angol szabadkőműves páholyokhoz fűződő kapcsolatait felhasználva – az orosz és az osztrák terjeszkedés ellen Délkelet-Európában. A Czartoryski család párizsi otthona, az Hôtel Lambert a lengyel emigráció központja lett. Az emigráció, mint politikai tényező az 1830-as lengyel felkelés egyik legfontosabb, máig ható öröksége. A „*júliusi forradalom*” egész Európában erősítette a liberális-demokratikus eszmék térhódítását, amelyektől azonban maga Lajos Fülöp idővel némileg eltávolodott. Az ezzel egy időben jelentkező gazdasági-társadalmi problémák, a növekvő társadalmi különbségek 1848 februárjában ismét forradalomhoz vezettek Franciaországban, amelyet számos országban – köztük Magyarországon is – a franciaországihoz hasonló vonásokat mutató forradalmi megmozdulások követtek. Ezek alapjaiban rendítették meg a politikai és társadalmi berendezkedést nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában: így német területen, az itáliai államokban, a soknemzetiségű Habsburg Birodalomban, a Balkán félszigeten, le egészen az oszmán török birodalom határáig. Hatásukra összeomlott az 1815-ben felépített metternichi⁵ restauráció, s gyakorlatilag megszűnt a Habsburg monarchia nagyhatalmi státusa. Az 1848-as forradalmak legfontosabb törekvése a nemzetállamok létrehozása, a hatalom demokratizálása és különböző szociális jogok kiharcolása volt. A forradalmak leverése a demokratikus-liberális eszmék terjedésének lelassulását idézte elő, de az általuk elindított változások a felszín alatt tovább érlelődtek – jó példa erre a Habsburg Birodalom –, s alkalmas időben (az I. világháború után) a felszínre törtek.

---

⁴ Viscount of Palmerston, Henry John Temple (1784–1865): 1812 és 1828 között brit hadügyminiszter, több ciklusban külügyminiszter, 1852 és 1855 között belügyminiszter, 1855–58-ban, majd 1859-től haláláig miniszterelnök. Ellenezte az orosz befolyás növekedését Kelet-Európában.

⁵ Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich-Winneburg zu Bleistein, herceg (1773-1859): osztrák államférfi, kancellársága idején a Habsburg Birodalom gyakorlati irányítója, belső rendjének leghatékonyabb és legeltökéltebb védelmezője.

Magyarországi helyzet

„Magyarország a 19. század elején közjogi és gazdasági szempontból ugyanaz az állam volt, mint a 16. században”, állapítja meg Szekfű Gyula „A magyar állam életrajza” c. történeti tanulmányában⁶. A modern alkotmányos állam kialakulásához hiányzott a megfelelő közeg: nem volt kellő létszámú városi lakosság, amely egyöntetű anyagi és szellemi műveltséggel rendelkezett volna, s amelynek körében „ugyanazon eszmék ugyanazon hatást” váltották volna ki. Az urbánus népesség nagymértékű számbeli gyarapodásának, illetve „egységes szellemi reakcióképességének” előfeltételei – előrehaladott kapitalista pénzgazdaság, a falusi lakosság tömeges városba tódulása, az ipari proletariátus kifejlődése – eleve nem voltak meg. Mária Terézia úrbéri rendeleteit Magyarországon az 1790. évi országgyűlésen becikkelyezték, s ez által megszónt a jobbágyok röghöz kötöttsége, polgári középosztály és városi proletariátus mégsem alakult ki. Ennek elsődleges oka, hogy a másfél évszázados török uralom és a Magyarország számára hátrányos bécsi kereskedelmi politika következtében az ipar és a kereskedelem pangott. A vékony városi iparos és kereskedőréteg túlnyomó részt idegen ajkú és érzelmű volt. A haladás ügyének felkarolása a nemességre várt. Ennek nagy részét azonban a nemzet egészére kiterjedő nagy sorskérdések iránti érzéketlenség jellemezte. Az arisztokrácia Bécs vonzásában élt, a kis- és középnemesség politikailag aktív részét pedig lekötötte a saját kiváltságainak (mint pl. az adófizetés alóli mentesülés) elszánt védelmezése. Magyarország határain kívülre nem tekintett, így érintetlenül hagyták az Európában zajló gazdasági-politikai folyamatok.

---

⁶ Először német nyelven (*Der Staat Ungarn, eine Geschitsstudie*) a *Deutsche Verlags Anstalt Stuttgart-Berlin* kiadásában jelent meg, 1917-ben. A jelen tanulmányban található idézetek a Maecenas Kiadónál, az első magyar kiadás alapján készült, 2008-ban megjelent hasonló kiadványból származnak. Id. mű: 171-72. l.

A reformmozgalom kezdetei és fő irányzatai

A szerény jövedelmű, Bécsben testőrködő fiatal magyar nemesek kezdtek el először más országokra figyelni. Elsősorban a kultúra, a nemzeti nyelv művelése iránt voltak fogékonyak. Az ugyancsak nyugati kultúrán nevelkedett Széchenyi István személyében végül mégis egy arisztokrata indította el a liberális reformmozgalmat, angol, francia és amerikai alkotmányok hatása alatt. Kezdetnek, az 1825-27. évi Országgyűlésben maga is egy a magyar nyelv művelését célul kitűző társaság, a Magyar Tudós Társaság alapítására ajánlotta fel egy évi jövedelmét. Ennél azonban mélyebb és általánosabb változásokat akart: a magyar emberek, a magyar társadalom önismeretének javítását, hibáinak ószinte feltárását, fegyelemmel és önmérséklettel történő orvoslását. Gyakorlati lépéseket tett (mint pl. kaszinók alapítása) a közösségi szellem élesztgetésére. Könyvekben foglalta össze elképzeléseit a magyarság gazdasági-társadalmi felemeléséről („*Lovakrúl*”, „*Hitel*”, „*Világ*”, „*Stádium*”). Jobbító szándékának alapja az embert a teremtés legmagasabb fokára emelő vallásos hitéből fakadt nem pedig valamiféle politikai megfontolásból, ami alapvetően megkülönböztette őt a reformkor más vezető egyéniségeitől. A törvényesség volt számára mindenfajta társadalmi mozgalom legfontosabb attribútuma, a forradalmat a felforgatást a legfőbb rossznak tartotta. Kímélni akarta nemzetét a földcsuszamlás szerű nagy változásoktól, a „*fontolva haladás*” volt az ideálja, a lassú szerves fejlődés, amivel lépést tud tartani a nemzet. Ennek nem kedvezett a történelmi pillanat, amelyben jelentkezett, ahogyan a teljes közönyből hirtelen lázas cselekvésbe átcsapó magyar kedély sem, amelyet bírált, s amelyen változtatni akart. Jól látta az ország sebezhetőségét, újra és újra figyelmeztetett, hogy a magyarság megváltozott környezetben él, valós helyzetünket csak úgy mérhetjük fel, ha nagyobb távlatból tekintünk országunkra. Szükségünk van Ausztriára ahhoz, hogy ne egyedül nézzünk szembe a bennünket kívül és belül körülvevő ellenséges érzületű népekkel. Aggodalommal töltötte el a nem magyar ajkú lakosok nagy száma Magyarországon (1840 körül kb. a lakosság fele), akikkel kapcsolatban a kényszerítés helyett (pl. a nyelvhasználat kérdésében) türelemre és méltányosságra szólított fel.

Kétségtelenül Széchenyié az elsőség a liberális szellemű reformok kezdeményezésében. A kezdetektől voltak többen, akik hozzá hasonlóan változásokat akartak, de más – elsősorban francia – forrásból merítettek, és más módszerekhez folyamodtak. Az arisztokrácia köréből Wesselényi Miklós báró, aki eleinte barátja, és szövetségese volt Széchenyinek. Ebből utóbb a barátság maradt. Wesselényi először csak szókimondóbb volt Széchenyinnél, később a céljai is megváltoztak. Az 1830-as francia forradalom eszméinek hatására kevés lett számára a liberalizmus, és már demokráciáért, a magyarországi kisebbségek beolvasztásáért kardoskodott. Kossuth Lajos vagyontalan nemesi család sarja volt. Az akkor elterjedt szokás szerint jogi pályára lépett, s politikai pályafutását a Zemplén megyei reformellenzék tagjaként kezdte. Később jó érzékkel felfedezte, hogy – szerény anyagi forrásokkal viszont jó íráskészséggel megáldva – a sajtó nyújthat számára lehetőséget, hogy nevet szerezzen magának az országos politikában. Az 1825-27. évi Országgyűlésen még távollévő főrendek képviselőjeként vett részt. Az ott elhangzottakról készült beszámolóit azonban sokszorosította és terjesztette. Ezért börtönbüntetést kapott, kiszabadulása után mégis lehetősége nyílt rá, hogy ismét újságírással foglalkozhasson: az újonnan indult *Pesti Hírlap* szerkesztője lehessen. Az 1832-36. évi Országgyűlésen már élénkebb politikai tevékenységbe fogott a középnemesség, amelyre jellemzőek voltak a Széchenyi által kárhozottat egyik végletből a másikba csapó, szélsőségekre hajló kedélyváltozások. Különösen könnyen hevülő, hallgatóságként jelen lévő ún. országgyűlési ifjúság. Mindkét csoport lassúnak találta a Széchenyi által javasolt fontolva haladást, s kevés hajlandóságot mutatott az önvizsgálatra, az ország akkori állapotáért való saját felelősség feltárására. Az ő lelkesültségüknek jobban megfelelt a Wesselényi, majd a helyébe lépő Kossuth által megszabott radikálisabb irány. A *Pesti Hírlap*ban elhelyezett vezércikkei révén Kossuth most már közvetlenül alakíthatta a magyar közvéleményt. Stílusa, szónoki lendülete magával ragadta a legszélesebb olvasó közönséget. Kezdetben ugyanazokat a reformokat szorgalmazta, mint Széchenyi, de a gyorsabb haladás híve volt. Később szembe fordult a bécsi kormánnyal, amelyet – Széchenyivel ellentétben – akadálnak vélt, s Magyarország függetlenségét tűzte ki célul. A nemzetiségekkel kapcsolatban nem volt tőle idegen az asszimiláció gondolata, a magyar nyelv minden áron való terjesztése.

Széchenyi és Kossuth viszonyának próbaköve: kapcsolatunk Ausztriával és a nemzetiségek

Széchenyi felismerte a Kossuth által diktált első lépésben és szenvedélyektől fűtött politizálásban rejlő veszélyt a soknemzetiségű és a birodalmon belüli kapcsolatokról (pl. Erdély különállása) tagolt Magyarországra nézve. Jóllehet nem volt maradéktalanul népszerű a politikai spektrum egyik oldalán sem, 1832-ig ő volt a reformellenzék vetélytárs nélküli vezére. Ettől kezdve azonban fokozatosan háttérbe szorult Wesselényi majd Kossuth mögött. Emberileg érthető lett volna, ha féltékenység ébredt volna benne, sokan ezt is sejtették későbbi támadásai mögött Kossuth és a radikális ellenzék ellen. Széchenyi bizonyos mértékig valóban hiú volt, naplóbejegyzései arról tanúskodnak, hogy tudatosan próbálta kordában tartani ezt a tulajdonságát. Mégis saját személyén felül álló okok késztették rá, hogy 1841-től kezdve határozottan fellépjen a túlzók, vagy ahogyan ő nevezi a „*Pesti Hírlap párt*” ellen. Ekkor ugyanis már világos volt, hogy a bécsi kormány felhagyott azokkal a tervekkel, hogy Magyarországot a közbirodalomba (az örökös tartományok közé) beolvassza. A magyar alkotmány alapjára helyezkedett, hozzájárult pl. ahhoz, hogy az ország hivatalos nyelve a magyar legyen. Amilyen természetes volt Széchenyi számára, hogy amíg fennállt Magyarország beolvastatásának veszélye, addig az ellenzék sorait gyarapítsa, olyan természetes volt az is, hogy e veszély elmúltával, a kormánnyal való összefogásra buzdítson. A liberális reformokhoz szükséges közeg híján (csekély számú és főként idegen ajkú polgárság, kialakulatlan bankrendszer) meggyőződése volt, hogy csakis a kormánnyal közösen lehet az országot a haladás útjára vinni. Elítélte a mindenáron való ellenzékieskedést, mivel úgy látta, hogy óvatosan bár, de a kormány is a reformok útjára lépett, ezért inkább támogatni, semmint gáncsolni kell.

Első nagy polemikus műve Kossuth és a radikális ellenzék ellen a *Kelet Népe* (1841). Ebben elsősorban a modorát kárhozzátja. Elmondja, hogy bár kezdetől fogva tartózkodó volt Kossuth irányában, ez a tartózkodás akkor változott ellenszenvvé, amikor a *Pesti Hírlap*ban közzétett vezércikkeiben hevesen támadni kezdte a kormányt, amellyel egyetértésben akarta jómaga a reformokat végrehajtani. Helytelenítette Kossuth

kirohanásait a vármegyék, a mágnások ellen is. Kártékonynak tartotta, ahogyan a magyar nyelv kizárólagosságának hangsúlyozásával a magyarok és nem magyarok viszonyába beleavatkozott. Kossuth 1841. február 17-i vezércikkében pedig világossá tette, hogy nem fog Széchenyi békés útján haladni: [... a reform teljesülni fog], „*általok, ha nekik tetszik, nélkülök, sőt, ellenük, ha kell*”. Széchenyit ez alarmírozta, mert szerinte a magyarság gyöngébb, semhogy e fontos átalakulási folyamatában egyszerre húzzon ujjat a bécsi kormánnyal és az országban élő nem magyar nemzetiségekkel. Azt sem engedheti meg magának, hogy a birtokos osztályok ellenére hajtsa végre a reformokat. Ez indokolatlan is, hiszen már régen nem ellenségei a reformtörekvéseknek. „*Aki ezeket akarja,*” írja Széchenyi, „*a magyarság bukását készíti elő*”; ezzel a meggyőződéssel fordult Kossuth ellen, s írta a *Kelet Népét*. Sötét színekkel vázolja fel a kossuthi nemzetiségi politika várható eredőjét. A legnagyobb súlyt, írja, a németek képviselik, és a magyar csekély vele szemben. Nem taktikus, tehát, e kettőt összeütközésbe hozni egymással. Majd a magyarok és a magyarországi nemzetiségek arányából – amelyben erősen az utóbbiak javára billen a mérleg – eljut addig a következtetésig, hogy a radikális tábor által vallott asszimilációs elképzelések oda vezethetnek, hogy a magyarság olvad fel az őt körülvevő idegen tengerben. A magyar nyelv „*törvényesítése*” által, írja, meglehetősen „*állásba jutottunk*”, őrizzük ezt, de tovább, a családi élet köreiben ne erőltessük. Ne kényszerítsük tűzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tűzzel-vassal ismét visszaveretessünk és megsemmisíttessünk, mert ezen a téren gyengék vagyunk. E helyett azt javasolja, hogy a nem magyar nemzetiségekkel való súrlódásainkat tereljük „*oly mezőre, hol mi vagyunk az erősebbek, s ők felette gyengék, ti. az alkotmányira: vegyük be őket az alkotmányunkba, ...*”⁷ Olyan alkotmányt kell szerkeszteni, amely mindenkinek egyenlő jogokat ad. Ki-ki beszéljen a saját köreiben a maga nyelvén, a nyilvánosság előtt, hivatalokban pedig magyarul. A reformokat nem kell túlságosan sűrgetni, a kapkodásból csak baj lehet. Fontolva kell a haladás útjára lépni, ellenkező esetben anarchia lesz belőle, nem újjászületés. „*A forra-*

⁷ Id. mű 294.l. Közreadja: Ferenczi Zoltán, *Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris*, Budapest, 1925, Magyar Történeti Társulat.

dalom”, írja, „*ránk nézve a legveszélyesebb halálos betegség.*”⁸ Még van idő a „*balirányoknak*” elejét venni, az itt-ott lappangó tüzeket eloltani, de már nem sokáig. Ha elmulasztjuk a kellő pillanatot, örökre elveszítjük a becsületünket, életünket és minden reményünket. Kéri Kossuthot, ne használja népszerűségét arra, hogy Magyarországot veszélybe sodorja. Arra is figyelmeztet, hogy ne háriítsuk nemzeti elmaradottságunk felelősségét mindig másra. A reformok útján mindenki zászlóvivőnek jelentkezik, és a maga dicsőségét keresi, de nem vállalja a szívós, kitartó, de kevésbé látványos munkát. A *Kelet Népe* erőteljes visszhangot váltott ki, nemcsak Kossuth részéről, hanem pl. Eötvös József és Vörösmarty Mihály is reagáltak rá. A megszólalók többsége Kossuth pártját fogta. Széchenyi aggodalmát tiszteletben tartották, de alaptalannak, vagy legalábbis túlzónak minősítették.

Kossuth eközben egyre erélyesebben lépett fel a nemzetiségek, de különösen a szlávok törekvései ellen. A zágrábi Illyr Párt⁹ magyarellenes izgatásaira hírlapi cikkein kívül azzal is válaszolt, hogy Pest vármegye június 10-i közgyűlésén indítványozta Horvátország közigazgatási és törvényhozási tekintetben való leválasztását Magyarországról. A nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjához híven Széchenyi ebben a kölcsönös gyűlölet növekedésének forrását, következőképpen a magyarság számára veszedelmet látott. Ez ismét írásra sarkalta, az ennek eredményeként megszületett mű, a „*Garat*”¹⁰ (1842) azonban – a szerző elhatározásából – nem került kiadásra. Ebben egyrészt a magyarságot ostorozza indokolatlan gőgje, s mások (adott esetben a horvátok) lenézése miatt, de legkivált azokat, akik ezeket az érzelmeket túlhajtva vermet ásnak neki. Különösen elmarasztalja azokat a hangadókat, akik az egész magyarság nevében kevélykednek a nem magyar ajkúakkal szemben. Ha ez a fajta nagyon elszaporodik, s a magyarság jó szándékú része nem kap időben észbe, „*csak elsüllyed majd abba a verembe, s akkor majd*

⁸ Ibid. 315. l.

⁹ Janko Drašković gróf pártja (Ilirska stranka), amely a magyarbarát horvát nemesség által alapított Horvát-Magyar Pártra válaszul jött létre, 1841-ben. Két évvel később Néppártra változtatta a nevét.

¹⁰ Széchenyi halála után a kézirat is elveszett. Széchenyi irodalmi hagyatékának gondozója, Viszota Gyula találta meg, s adta ki Budapesten, 1912-ben.

látni fogja, hogy visszaadva a kölcsönt mindenünnen gyűlölet áramlik majd feléje”.¹¹

A „Garat” megírása után Széchenyi komoly lépéseket tett annak érdekében, hogy Deák Ferencet és a mérsékelt ellenzékét Kossuth támogatásától elvonja, s a maga pártjára állítsa. Egyidejűleg próbált odahatni, hogy a kormány fogjon hozzá a reformokhoz. Egyik próbálkozása sem vezetett eredményre. A Habsburg Birodalmat gyakorlatilag irányító Metternich kancellár, akit többször is igyekezett megnyerni terveinek, félreismerte őt. Alapvetően ellene volt minden változásnak, s nem vette észre, hogy Széchenyi nem a kormány és a dinasztia ellenében, hanem velük összefogva akarja megreformálni Magyarországot. Deákot sem sikerült megnyernie magának. Növekvő aggodalommal figyelte azt a publicisztikai vitát, amelyet nem személyesen Kossuth, hanem az őt körülvevő liberális tollforgatók (pl. Pulszky Ferenc) folytattak szlovák, cseh, horvát nemzetiségű publicistákkal. Ez külföldön sem maradt észrevétlen, a német sajtó pl. felfigyelt rá. Jóllehet voltak nyilvánvaló túlzások az állításokban, a hazai közvélemény mégsem mert vitába szállni velük, hiszen a nemzeti álláspontot képviselték. Egyedül Széchenyi reflektált rá abban a beszédében, amely az Akadémia 1842. november 27-i közgyűlésén hangzott el – „Akadémiai beszéd” címen szintén ismert¹². Felemeli szavát a sokak által helyesnek tartott „külsőleges magyarosítás” ellen: attól, hogy valaki tud magyarul, még nem magyar érzelmű. Ezért céltalannak tartja azt az elképzelést, hogy tanítóképzők tucatjainak létesítésével a lehető legtöbb embert meg kell tanítani magyarul. Óva int, nehogy a magyar nyelv hivatali használatára vonatkozó törvényi kereteken túllépünk, s nemzeti ségeinktől saját nyelvünk és kultúránk feladását követeljük.

Az egyre nyomatékosabb figyelmeztetései sorába illik *Vieux-temps* címen, a *Jelenkor* c. ¹³ lapba írt három cikke (1843. március 30., április 9. és 27.). Ezeknek megírására a címben szereplő nevű hegedűmű-

¹¹ Széchenyi szerint ezek a hangadók mindenkit lenéznek csak a zsidókat nem, mert ők, mint írja „készpénzzel fizetnek”.

¹² Még ugyanabban az évben nyomtatásban is megjelent, „A Magyar Academia körül” címmel, Pesten.

¹³ 1832-től 1848-ig Pesten kiadott, eredetileg Kisfaludy Károly által kezdeményezett, konzervatív politikai lap. Hetenként kétszer jelent meg, Társalkodó c. mellékletével

vész pesti, német színházbeli botrányba fulladt fellépése nyomán szánta el magát. Vieuxtemps koncertet adott a Nemzeti Színházban, majd a német színházban is. Az utóbbi miatt egy jurátusokból álló csoport kifütyülte. A botrányokozást Kossuth is elítélte, úgy vélte azonban, hogy néhány színházi fütyü nem mocskolhatja be a magyar nevet. Széchenyi ellenben tartott attól, hogy ez az eljárás a németek rosszállását fogja kiváltani. Tekintettel arra, hogy „náluk van a pénz”, és az ipar művelői is túlnyomórészt ők, ez roppant káros lehet, és megakaszthatja Pest városának békés elmagyarosodását. Figyelmeztetett, hogy a Kossuth-féle párt kinyitotta Pandora szelencéjét, s annak kiszabadult tartalma már annyi negatív hatást váltott ki, hogy kicsi híja s nyílt háborúba keveredünk minden hatalmakkal, minden nemzetiséggel. Az 1847 júniusában közreadott *Politikai Programtöredékek*ben nem a nemzetiségek, hanem a különböző társadalmi osztályok egymásra uszításával, forradalom szításával vádolta meg Kossuthot. Rövidlátónak minősíti az Ausztriától való elszakadást pártoló politikusokat (ebben az időben Deák is közéjük tartozott). Itt nem nemzetiségi, hanem államjogi szempontból fejt ki, hogy Magyarország nem tudna egyedül megállni. A bajok gyökerét abban látja, hogy csak nagyon kevés magyar képes a Habsburg örökös tartományok és Magyarország jogállása közötti különbséget felfogni. Kossuth hasonló éllel válaszolt, s kipellengérezte Széchenyi „rémlátását” ki, és sommásan „*revolutio-szaglászás*”-nak minősítette írásait. Volt-e ok Kossuth harciasságára a nemzetiségekkel, különösen a szlávokkal szemben, és Széchenyi aggodalmára?

Pánszlávizmus és délszláv egységtörekvések

A válasz egyértelműen igen. A magyar nemzeti törekvésekkel párhuzamosan, részben kívülről jövő ösztönzésre a szláv népek öntudatra ébredése is megkezdődött. Az impulzus közvetlenül Oroszországból érkezett, de a szláv népek összetartozásának eszméje tulajdonképpen a német

---

együtt. Jelentőségét megnövelte, hogy 1843-tól Széchenyi ezt a lapot választotta sajtó orgánumául.

romantika terméke. Megalapozói is németek voltak – August Ludwig von Schlözer (1735-1809) és Johann Gottfried Herder (1744-1803) –, de életük e szempontból meghatározó időszakában mindketten orosz szolgálatban álltak. A kettejük szellemi örökségéből kisarjadt pánszlávista néprajz, nyelv- és irodalomtudomány kezdetben – legalábbis látszólag – a nyelv, az írás, a népszokások közösségének jelentőségét hangsúlyozta, az ezek iránt való elkötelezettség akkor még jól megfért az iránt az ország érzett lojalitással, amelyben az adott szláv nép élt. A politikai érvényesülés igénye azonban szinte kezdettől áthatotta a pánszláv mozgalmat, s a törekvés, hogy az Adriától az Urálig, a Tátrától a Balkánig terjedő területek 60-80 milliós, méltatlanul – a németiség és a magyarság erőszakossága folytán – szolgástorba döntött szláv lakossága szabadságban, saját államában éljen. Ehhez többnyire Oroszországtól vártak segítséget, de akadtak olyanok is, akik Ausztrián belül képzelték el a Habsburg korona alá tartozó szláv népek egyesülését. 1848. június 2. és 12. között Prágában nagy Szláv Kongresszust tartottak, amelyen nemcsak a soknemzetiségű Habsburg Birodalom szlávságának képviselői, hanem más szláv népek képviselői, így lengyelek, poroszországiak és, egyetlen oroszként az ismert anarchista Mihail Bakunyin¹⁴ is részt vett. Nem kis részben az ő agitációjának köszönhető, hogy a kongresszus lázadásba ment át, amelyet azonban Windischgrätz¹⁵ tábornagy egy-kettőre leverte. A Prágai Szláv Központi Bizottmány ránk nézve fontos megállapításokat tett. Így pl., hogy a magyarok és a szlávok között háború van készülőben, ezért a szláv népeknek szövetségre kell lépniük, s hogy a magyarországi szlávok nem maradhatnak tovább magyar uralom alatt. Ezért javasolta, hogy egy Bécsben tartandó tanácskozáson határozzanak a nemzetiségek egyenjogúsításáról és a birodalom „külső” fenntartásáról.

¹⁴ Mihail Alekszandrovics Bakunyin (1814-1876), orosz nemesi család sarja, az anarchista mozgalom megalapítója, fő ideológusa és egyik legbefolyásosabb aktivistája. Részt vett több forradalomban, köztük az 1848-as francia forradalomban is.

¹⁵ Alfred Candidus Ferdinand Fürst zu Windisch-Graetz (1787-1862) herceg, osztrák tábornagy. A prágai felkelésben felesége meghalt, fia pedig megsebesült. A prágai eseményekről Friedrich Engels a *Neue Rheinische Zeitung*-ban azt írta, hogy az osztrák szoldateszka cseh vérbe fojtotta Csehország és Németország békés együttélésének lehetőségét.

A délszláv népek (horvátok, szerbek, vendek, szlavónok, dalmátok, bosnyákok stb.) etnikai egységét a horvát Ljudevit Gaj (1809–1872) hirdette. Részben Pesten végzett egyetemi tanulmányai során ismerkedett meg Ján Kollárral¹⁶. Az ő hatására tűzte ki célul a délszláv népek egyesítését egy közös irodalmi nyelv és a latin írás segítségével.¹⁷ A nevéhez fűződő „illírizmus” fő posztulátuma az volt, hogy a délszláv népek az általuk benépesített területek ókori lakosaitól, az illírektől erednek. Célja volt e népesség nyelvi egységesítése mellett a regionális megosztottság felszámolása is. Szerinte az ellenállás hatékony eszköze lehetett volna a már akkor érezhető nagyszerb törekvéseknek. Gaj elképzeléseinek sem a szlovénok, sem a szerbek körében nem volt tartós hatása. Sokkal sikeresebb volt nála a szerb Vuk Sztefanovics Karadzics (1787–1864), aki Jernej Kopitar (1780–1844) szlovén származású nyelvész, a bécsi udvari könyvtárban a görög és szláv nyelvű könyvek cenzora segítségével kidolgozta a népnyelven alapuló szerb irodalmi nyelvet. Karadzics szintén élvezte Oroszország támogatását, sőt, 1826-tól állandó apanázsát is a munkájához. A Habsburg jogar alatt élő délszláv népek a Napóleon által meghódított területeken létrehozott ún. Illír Tartományok¹⁸ jóvoltából már a XIX. század elején ízelítőt kaptak a közös délszláv államból is. A népnyelv kvázi hivatalossá tétele¹⁹ nagy lökést adott annak kiművelésére, és ez által kedvezően hatott a kulturális és nyelvi identitás fejlődésére. Ez a történelmi léptékkal mérve rövid időszak (1809-1813) mélyen bevésődött elsősorban az értelmiség emlékezetébe.

A XVII. század végén, I. Lipót császár egy elhamarkodott törökellenes hadjárata következtében tömegesen Magyarországra betelepült szerbek kezdettől fogva különleges jogokat, ma úgy mondanánk területi

---

¹⁶ Szlovák származású (1793-1852), de többnyire cseh nyelven alkotó költő, népdalgyűjtő, a pánszláv testvériség ideológusa. 1819-49 között lelkész a Deák téri evangélikus templomban.

¹⁷ *Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja* (Buda, 1830)

¹⁸ 1809-től 1813-ig állt fenn, Dalmácia, Horvátországnak a Száva folyótól délre eső része, az Isztriai félsziget, Trieszt, Görz, Krajna és Karintia nyugati része alkották. A fővárosa Laibach, a mai szlovén főváros, Ljubljana volt. Élén francia kormányzó állt.

¹⁹ A *Code civil*-t, a francia polgári jogi törvénykönyvet a helyi „szláv” nyelvre is lefordították.

autonómiát követeltek maguknak, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy az érintett terület (Délvidék) lakosságának kétharmada nem volt szerb. Az elmenekült szerbek egy részét, a határőrvidéken telepítették le. Ott, a magyar hatóságoktól függetlenül, Bécs közvetlen katonai igazgatása alá tartoztak, ami az udvar számára biztosította annak lehetőségét, hogy ellenünk bármikor felhasználhatók legyenek. Felfegyverezték őket, és adómentességet biztosítottak számukra. Ugyanakkor az újabb és újabb kiváltságokra vonatkozó követeléseiket az udvar csak azzal a feltétellel teljesítette, hogy azok nem ütközhetnek a király szolgálatára vonatkozó kötelezettségekkel és a magyar jogrenddel. Minden kiváltság és a szerbség által itt elért viszonylagos jólét ellenére sohasem tekintették magukat a magyar politikai nemzet részének. Elszakadási törekvéseik, s hogy „magukkal vigyék” Magyarország területének egy darabját, a XVII. század előtt is napirenden voltak. A magát szerb cárnak kiadó Fekete Jován²⁰ már 1526-ban megpróbálta Magyarországtól elszakítani a Délvidék egy részét.²¹ 1790-ben ismét tettek erre kísérletet.

Az 1848 márciusi forradalom

Széchenyi saját reformtörekvéseinek diadalaként élte meg az átalakulást. Öröme azonban nem volt maradéktalan, mert tisztában volt vele, hogy az túl gyorsan és erőszakosan, a dinasztia, a bécsi kormány és a magyarországi nemzetiségek ellenére ment végbe. Egy ilyen átalakulás veszélyeire Kossuth Lajossal folytatott polémiájában mindig figyelmeztetett.

---

²⁰ Szerbül *Jovan Nenad* vagy *Crni Jovan*. Előéletéről semmi sem ismert. A vesztes mohácsi csata, a király halála és a török csapatok átmeneti visszavonulása után szerb martalócok élén megszerezte a hatalmat a ma Vajdaságnak nevezett Délvidék egy része fölött, szerb cárrá és bizánci császárrá kiáltotta ki magát. Először Szapolyai majd Ferdinánd mellé állt a magyar trónért folytatott harcban. A magára találó magyar hadsereg azonban döntő vereséget mért rá. Szabadka központjában álló emlékművére ezt írták: „*Tvoja je miszao pobedila.*” (‘Az elgondolásod győzedelmeskedett.’)

²¹ A Dusan cáré után a második szerb birodalom határai északon kb. Szegedig, délen a Dunáig, az oszmán birodalom határáig, nyugaton nagyjából a Száva vonaláig, keleten pedig Aradig és Lippáig (ma Lipova, Románia) terjedtek.

Politikájának alaptétele volt, hogy a magyarság e kétfrontos harcban nem tud talpon maradni, s boldogulása attól függ, mennyire tud a Habsburg Monarchiának hasznára válni. Mégis reménykedett abban, hogy lanyhul a forradalmi hevület, s a józan megfontolás fogja vezérelni a magyar minisztérium tevékenységét. Nem így lett. A Kossuth és a köréje tömörült ifjak a forradalomig vezető úton minden tekintélyt lejárattak, leromboltak. Ez most visszaütött, a régi intézmények nem tudtak hatékonyan működni, a minisztériumban is az anarchia kezdett eluralkodni. Más vonatkozásban szintén beteljesedni látszottak Széchenyi jóslatai. Az úrbéri terhek megszüntetése elérhetetlen vágyakat támasztott a népben, s a szociális forradalom jelei kezdtek mutatkozni. Kossuth nemzetiségi politikája még nagyobb fiasónak bizonyult. Túlságosan optimista volt a tekintetben, hogy az egyéni szabadságjogok megadása kielégíti a nemzetiségeket, s hogy az ország törvényei kötelezik a magyarországi szerbeket és horvátokat is, holott egy részük már régen nem volt lojális Magyarország iránt, s valójában csak az alkalmat várta, hogy ellenünk forduljon. Széchenyi úgy vélte, a horvátokkal egyezségekre kell jutni, s Bécs is megbékíthető. Erősen tartott viszont a szerbektől. Naplója tanúsága szerint visszatérő rémálma volt, hogy egészen Pestig jönnek és kifosztják, üldözik a menekülő magyarokat. Bírálta miniszter társait, amiért könnyelműen belementek a Kossuth politikája által kiprovokált fegyveres harcba, amit vesztesnek ítélt meg. Kossuth és miniszterei nem vették komolyan a nemzetiségi felkeléseket, holott voltak információi a nekik nyújtott külföldi (pl. orosz, szerbiai), támogatásról, és Bécs intrikáiról. Széchenyi akkor látta be, hogy reménytelen a fegyveres összeütközés elkerülése és a kibékülés Béccsel, amikor Kossuth karmesteri pálcája alatt a magyar minisztérium megtagadta, hogy katonákat küldjön az itáliai birtokaiért harcoló Birodalom mesegítésére. Naplóbejegyzése erről (1848. július 4.): „*Most már mindent veszni látok! Bécs szövetkezni fog ellenünk Zágrábbal és felfalnak bennünket; – ha csak N[ota]B[ene]. a szerbek nem jönnek már elébb Pestre gőzhajóinkkal.*” Magyarország végét vizionálva, rémképekkel és mardosó büntudattal, hogy mindezt ő indította el, távozott posztjáról, és – orvosi tanácsára – szeptember elején a döblingi elmegyógyintézetbe, önkéntes száműzetésbe. Rémképei többnyire be is igazolódtak, ha nem is mind azonnal, de néhány évtized múltán.

A nemzetiségeket támogató nemzetközi légkör kialakulása

Amikor 1848. április 11-én az uralkodó, V. Ferdinánd, a kényszerítő körülmények (francia forradalom, belső forrongások, az Észak-Itáliában viselt háború) hatására törvényerőre emelte az utolsó rendi országgyűlésen (1847-48) elfogadott törvénycsomagot, Magyarország rendi államból parlamentáris demokráciává lett. Kossuth hitt abban, hogy a rendi kiváltságok megszűnésével és a polgári szabadságjogok megadásával a magyarországi nemzetiségeket egy államalkotó politikai nemzetté lehet kovácsolni. A nemzetiségek az első pillanatban ezt a fejleményt kitörő örömmel fogadták, de hamar kiderült, hogy többre vágnak. Szerte az országban nagygyűléseket tartottak. Mivel az önálló Magyarországot könnyebb ellenfélnek tartották a Monarchiánál, előálltak követeléseikkel: a magyarsággal azonos közjogi státust, távlatosan, amint ez a szerbek esetében egyértelműen kiderült, határon túli nemzettársaikkal való egyesülést akartak. A románok Erdély unióját ellenezték, mert már valószínűleg akkor bírtak olyan (orosz) ígéretekkel, hogy egyszer az övék lehet. A magyarországi románság a szerbekhez hasonlóan külső, a dunai fejedelemségek támogatását élvezte a magyar forradalom ellen. A horvátok – mint néhány évtized múlva kiderült csak első lépésként, a következő a közös délszláv állam lett – a magyar koronáról való leválást és a horvát területek egyesítését követelték. A szlovákok egyenjogúsításukat, saját nemzeti jelképeik használatát, stb. A felelős magyar minisztérium kétségtelen hibája, hogy késlekedett a nemzetiségi törvény elfogadásával. Külföldi és hazai történész körökben elterjedt az a vélekedés, hogy bár a maga korában, Európában egyedülállóan széleskörű jogokat biztosított (szabad nyelvhasználatot a helyi közigazgatásban, az oktatásban) a nemzetiségek számára, megkésett (1849. július 29-én fogadták el). Az utólag történekből következtetve azonban úgy tűnik, a forogatókönyvek már készen voltak, a magyar mozgástér kicsiny volt. A legátgondoltabbnak a szerb terv látszik, s valószínűleg ez számíthatott a legszélesebb körű nemzetközi támogatásra is.

Kormány szinten az európai politikában, talán a francia kivételével, ekkor még nem merült fel a katolikus Habsburg birodalom

szétzúzása, egyrészt mert tartottak Oroszország befolyásának növekedésétől, másrészt mert nem tudták eldönteni, hogy utána hogyan rendezzék át a térséget. Különösen foglalkoztatta ez Nagy-Britanniát. Egyértelműen támogatta az osztrák császárság kiszorítását Itáliából, Közép-Európában azonban még hasznosnak tartotta, mint „*cordon sanitaire*”-t. Érdeklődése a délszláv népek iránt változó volt, a XIX. század közepétől azonban egyre intenzívebb lett. Szerbiát David Urquhart²² hozta Palmerston látókörébe. 1832 és 1837 között összesen háromszor fordult meg ott, s a *Foreign Office* számára készült jelentésében, 1833-ban azt írta, Nagy-Britanniának Szerbiát támogatnia kell, mert alkalmas arra, hogy maga köré gyűjtse a vele szomszédos szláv népeket, de feltétlenül ki kell vonni az orosz befolyás alól. Az Osztrák-Magyar Monarchia, mint potenciális német szövetséges, felbomlasztására csak később, az egyesült Németország európai súlyának megnövekedése miatt támadt fel az igény. Jóval korábban elkezdődött viszont a gondolkodás az oszmán birodalom területének feldarabolásáról, de brit részről itt is beleütköztek az orosz problémába: ha a török birodalom széthullik, hogyan lehet megakadályozni Oroszország kijutását a tengerszorosokhoz és terjeszkedését a Balkánon. Czartoryski az emigrációban kidolgozta a maga programját, amelynek lényege az volt, hogy a török uralom alól felszabaduló délszláv népek egyesítője, „Piemont”-ja az akkor már kvázi független Szerbia lehet. A szerb kormány számára készült tanácsait külön írásműben (*Conseils sur la conduite à suivre par la Serbie*)²³ foglalta össze, amelyben ő is óva intette pártfogoltjait attól, hogy orosz befolyás alá kerüljenek. Nem kis része volt benne, hogy a XIX. sz. közepén a francia diplomácia már úgy értékelte, egy szerb dominanciával létrejövő délszláv állam volna a török birodalom széthullása után a legalkalmasabb a nagyhatalmi érdekek kiegyensúlyozására a Balkánon. A nemzetiségek (elsősorban a szerbek és a románok), tehát, 1848-ban rendelkezetek nagyhatalmi támogatással az ellenünk való fellépésükhöz, de egy kicsit előreszaladtak. Amíg

²² Skót származású diplomata (1805-1877), író, parlamenti képviselő.

²³ Archives Czartoryski 5404. Az eredeti francia nyelvű szöveget közreadta: D. Sztranzakovic, Szpomenik Szprszke kraljevszke akademije XCI, Belgrád, 1939. p. 105-115.

Oroszországot nem sikerült az antant oldalára állítani szükség volt az osztrák császárságra az orosz terjeszkedés megakadályozására.

A nemzetiségek szembefordulása a magyar forradalommal

A szerbek már a március 17-19-i, pesti népgyűlésen megfogalmazták igényeiket, amelyek között a legmarkánsabb a szerb nemzetgyűlés évenkénti megtartásának, továbbá annak követelése volt, hogy a nemzetgyűlés határozatait a magyar parlament megkerülésével, közvetlenül az uralkodónak terjeszthessék fel. Jóllehet voltak köztük olyanok, amelyeket magyar részről elfogadtak, az utóbbi igényt a magyar politika és közvélemény szeparatizmusként értékelte, s mint olyant nem támogatta. A pestit számos más gyűlés követte a szerbek lakta határőrvidéken, amelyeknek hangulata a magyar nemzet iránt egyre kevésbé volt barátságos. Ebben nagy szerepe volt a szerbiai ügynökök uszításának is. A fordulópontot az április 14-i, karlócai gyűlés jelentette, amely végleg szembehelyezkedett a magyarokkal: kimondta a független szerb vajdaság megalakulását, amely a Magyarország területéből kihalított Baranya, Szerémség, Bácska és a Bánság területét foglalta volna magában, élén szerb vajdával. A karlócai határozatok érvényesítésére indult mozgalom élére a szerb pravoszláv egyház állt, Josip Rajacsics, karlócai szerb érsek vezetésével. A gyűlésen létrehozott ún. főbizottság küldöttségét, Gyorgye Sztratimirovics földbirtokossal, a szerb felkelés későbbi vezérével az élén, Kossuth kétszer is fogadta. A szerb „*nemzetet megillető kiváltságok*” hallatán azonban kijelentette, nem engedheti, hogy a haza bármely részéből külön országot csináljanak, s ha ezt nem sikerül békésen beláttatni, döntsenek a kardok. Sztratimirovics emlékirataiban maga is elismerte, hogy az akkor előterjesztett követeléseknek másképp, mint karddal nem is lehetett volna érvényt szerezni. Kossuth lobbanékonyágán a magyar oldalon mégis többen sajnálkoztak (Deák, Eötvös, Széchenyi). Később elkövette azt a hibát is, hogy a szerbek felkelését lekicsinyelte, ezért reagált a magyar kormány késve és nem kellő erővel. Felelősségét azonban mérsékli, hogy

a magyarországi szerbek nemzetiségi jogainak kérdésébe voltaképpen sem Kossuthnak sem a magyar kormánynak nem volt sok beleszólása.

A Jelačić²⁴, horvát bán által 1848 márciusában összehívott első, nem rendi Horvát-illír Tartományi Gyűlés az uralkodónak címzett 30 pontos posztulátumban követelte a horvát területek (Horvát-Szlavón Királyság, Isztria és Dalmácia) egyesítését, kimondta az elszakadást a Magyar Koronától, a jobbágyság eltörlését, a polgári jogok és az általános választójog megadását. Jelačić bízott abban, hogy ha a Habsburg-háznak a rebellis magyarok ellen segítséget nyújt, sikerül megnyernie annak jóindulatát ahhoz, hogy az egyesült horvát területek önálló tartományként közvetlenül a Habsburg Császársághoz tartozzanak. Ezen a ponton törekvései kapcsolódtak a magyarországi szerbekéihez, az általuk szerbnek tartott Vajdaság kiszakításához. Első lépésben azt kívánták elérni, hogy a Magyar Királyságból kiválva, a „közbirodalom” része legyen, majd alkalmas időben Szerbiába betagozódjon. Jelačić előtt ezek a távolabbi tervek sem lehettek ismeretlenek, hiszen apja és saját a határőrvidéken teljesített szolgálata idején volt alkalma megismerkedni velük. A Habsburg-udvarhoz való hűsége ellenére szövetkezett a szerb felkelőkkel, a magyar szabadságharc ellen. Ezzel azonban tulajdonképpen szembefordult saját népével is, hiszen e szövetség következményeként a horvátok is szenvedtek a határőrvidék szerb fegyvereseinek és a Szerbiából átdobott szabadcsapatoknak az erőszakoskodásától, ami maradandó nyomot hagyott a két nép kapcsolatában. A szlovákok nemzeti mozgalma, amelynek hullámai ugyancsak magasra csaptak az 1848-as magyarországi események kapcsán, nem tudott a románhoz, horváthoz, szerbhez hasonlóan kibontakozni, s fegyveres harccá fejlődni, mert nem volt független szlovák állam, amelynek a segítségére támaszkodhattak volna.

Szerbia belügyminisztere, Ilija Garašanin ráértett, hogy az 1848-as forradalmak zűrzavaros időszaka kedvez az évszázados szerb álom,

---

²⁴ Josip Jelačić Bužimski (1801-1859) császári és királyi tábornagy, 1848 és 1869 között horvát bán. Katonacsaládból származott. Apja a szlavóniai katonai határőrvidék parancsnoka volt. Jelačić a pétervárad (ma: Petrovaradin, Szerbia) garnizonban látta meg a napvilágot. A horvátok nemzeti törekvéseit képviselte a magyarokkal szemben. Császári hadvezérként mindvégig részt vett a magyar szabadságharc letöréséért folytatott harcokban.

Dusan cár birodalma visszaállításának. *Nacsertanije* címen elhíresült külpolitikai programjában úgy igazította a szerb érdekekhez Czartoryski tanácsait, hogy megfogalmazta: elsősorban nagy Szerbia létrehozására kell törekedni. Magyarországgal kapcsolatban Garašaninnak több terve is volt. Arra az esetre, ha nem sikerülne elérni a Monarchia szétesését, úgy gondolta, talán még lehetséges lesz a Délvidék leválasztása Magyarországról, s külön koronatarományná alakítása, ami komoly lépés lett volna az elszakadás és majdan a Szerbiával való egyesülés felé. Bécsnek érdekében állt a rebellis magyarok ellenében a felkelő szerbek támogatása. Ezért a szerb vajdaságra nem mondott nemet, de konkrét megvalósítását lebegtette. Belgrádi képviselője, Ferdinand von Mayerhofer konzul révén tevékenyen részt vett a délvidéki szerb felkelés szervezésében, szerbiai önkéntesek toborzásában és felfegyverzésében, 1848 decemberében a parancsnokságot is átvette. Miután a déli határon a határzárát megszüntették, akadálytalanul áramolhattak be Szerbiából a martalócok. A magyar kormány az osztrák-magyar közös külügyminisztérium útján tiltakozott, mire a szerb kormány hivatalosan deklarálta semlegességét, titokban azonban továbbra is támogatta a felkelőket. Ezzel csak akkor hagyott fel, amikor Garašanin belátta, Bécs nem teljesíti a szerbek követeléseit, és ekkor haza parancsolta a szerb önkéntesek élén álló emberét (1849 március). A magyarországi szerbek ennek ellenére tovább folytatták harcukat, csakúgy, mint a magyarországi románok. A magyar kormány béketárgyalásokat kezdeményezett, és kész volt a legmesszebbmenő, az ország területi sérthetlenségének határáig elmenni a megegyezés érdekében, eredménytelenül. A szabadságharc végéig nem tették le a fegyvert. Perczel Mórnak 1849 április-júniusban sikerült csaknem teljesen megtisztítania az ellenségtől a Délvidéket. Ekkor azonban beteljesült Széchenyi jóslata: „... *ha győzünk, az oroszok beavatkoznak*”.

Végjáték, jutalom és büntetés

A magyar harci sikereken felbuzdulva, amelyekhez lengyelek, elsősorban Józef Bem tábornok bánsági, erdélyi győzelmei nagymértékben hozzájárultak, Czartoryski 1849. május 18-ára, Párizsba konferenciát

hívolt össze. Ennek közvetlen célja a közép-európai népek, szlávok, magyarok és olaszok föderációjának létrehozása volt, természetesen a Habsburg Monarchia romjain. A távolabbi cél az orosz birodalom szétzúzása volt. A kiutazó magyar küldöttséget (pl. Teleki László grófot és Pulszky Ferencet) Kossuth azzal a mandátummal indította útnak, tudásák Czartoryskival: Magyarország kész a Monarchia helyett a nemzetek általa elképzelt szövetségét megalkotni. Nem biztos, hogy ennek az eseménynek közvetlen szerepe volt a cár döntésében, hogy Bécs segítségére siet a rend helyreállításában. I. Ferenc József 1849. május 1-én arra hivatkozva kérte a cár beavatkozását, hogy Kossuth seregében lengyel összeesküvők harcolnak. I. Miklós igennel válaszára számítani lehetett, hiszen Szentpétervárott úgy értékelték: a lengyelek és a magyarok fenyegetik az oroszok által uralt lengyel tartományok békéjét. Ahogyan a cár írta I. Ferenc Józsefnek: „Az Ön harca, az én harcom”. A világi fegyverletétel és a tanulságok levonása után Kossuth sok követője szegődött az osztrákokkal való megegyezés hívévé. Szemere Bertalan²⁵ száműzetésében írott naplója V. kötetben megjelent Fényes Eleknek²⁶ címzett levelében Kossuth „zseniális” tervét a dunai konföderációról, amelynek fővárosa felváltva lenne Pesten, Zágrábban, Belgrádban stb., úgy minősíti, hogy az a 13 milliós Magyarországot egy megye szintjére szállítaná le. Kossuthról megállapítja, hogy hiányzik belőle a felelősségérzése a tetteiért. Ez Széchenyit igazolja, aki Kossuth politikáját „kockajátéknak” nevezte.

A bécsi udvar mindenkinek csalódást okozott. Nem támogatta Horvátország leválását Magyarországról, annak ellenére, hogy Jelačićnak informálisan pártját fogta. A magyar szabadságharc leverése után a horvát területeket „*de facto*” kivonta a magyar fennhatóság alól, majd a Kiegyezés után visszautalta. Dalmácia igazgatását továbbra is Bécsben tartotta. A császár sem az 1848 decemberi kiáltványában, sem az olmützi alkotmányban nem erősítette meg a magyar koronától füg-

---

²⁵ Szemere Bertalan (1812-1869) író, belügyminiszter, majd miniszterelnök Kossuth Lajos kormányzósága alatt. Id.mű: Naplóm. Száműzetésben. Pest, 1869, Ráth Mór.

²⁶ Fényes Elek (1807-1876), statisztikus, közgazdasági statisztikai és földrajzi író, az MTA első tagja (1837).

getlen szerb vajdaságot. Az 1849. november 18-án létrehozott Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság elsősorban területi, de több más szempontból is nagyon különbözött a szerb elképzelésektől. Arról nem is szólva, hogy alig több mint 10 évig állt fenn. A románok kívánságának teljesülésére is várni kellett még néhány évtizedet. Ahhoz – történelmi léptékkal mérve nem sok idő kellett, hogy kiderüljön, rövidlátó volt az osztrák politika, amikor 1848-ban azokra támaszkodott, akik később vesztére törtek. A magyar forradalom és szabadságharc, ha elbukott is, meggyengítette a Habsburg Birodalmat, s közvetve hozzájárult ahhoz, hogy Ausztria kiszoruljon Németországból, s a német egyesítés porosz vezénylettel menjen végbe. Ez megteremtette a lehetőséget a magyar-osztrák kiegyezésre, 1867-ben. Páratlan gazdasági fejlődésnek nyitott utat Magyarországon, a nemzetiségi kérdést azonban tovább éltezte, miközben a változhatatlanság illúziójába ringatta a magyarságot az 1920-as kijózanodásig.

Kinek volt igaza a nemzetiségi kérdésben, Széchenyinek vagy Kossuthnak?

A fentiek tükrében mind a kettőjüknek. Eredményesebb lehetett volna-e Széchenyi engedékenyebb politikája? Valószínűleg igen, de az összeütkezés aligha lett volna elkerülhető. A magyarországi szerbek vezérének, Sztratimirovicznak a szavaira hivatkozva bizvást állítható, hogy mindenképpen szóhoz jutottak volna a fegyverek. Ha Kossuthék 1849. április 14-én nem mondják ki a trónfosztást, hamarabb vége lehetett volna, hiszen nemcsak velünk, magyarokkal álltak volna szemben a felkelők, s talán a megtorlás is kevésbé véres lehetett volna. Ám mindez csak utólagos találgatás. Az viszont a későbbi fejlemények tükrében biztos, hogy a szláv nemzeti törekvésekkel előbb-utóbb dűlőre kellett volna jutni, és az önálló szláv országok létrejötte csak idő kérdése volt. Amint Pillersdorf²⁷ írta Ferenc Károly főherceghez intézett levelében: „*A csehek ellenállása a*

²⁷ Franz Freiherr von Pillersdorf (1786-1862), magas rangú osztrák kormánytisztviselő, államférfi. Metternich ellenlábasa. 1848-ban belügyminiszter.

német parlamenti választások ellen, s a Prágába hirdetett szláv gyűlés azt mutatja, hogy a szlávok érvényre juttatják nemzeti érzésüket. ... A nagy szláv birodalmak, amelyek csak ideák, most azzal hátráltathatók, hogyha Magyarország Németországgal szövetségre jut. A szlávokat el kell ismerni, amíg csak az államkapocs engedi.” Ez a megfogalmazás érzékelteti, hogy a győzelem reménye a Birodalom nemzeti önállóságra törekvő népeivel szemben csak időleges lehetett, s az az idő, amíg megelégedtek volna kevesebbel is, mint a teljes függetlenség, igen rövid volt. Jól szemlélteti ezt a Kiegyezéssel való szembehelyezkedésük, amiben már zászlóvivő volt az 1848-ban még kevésbé szervezett szlovákság. Befejezésként álljon itt egy idézet Szemere Bertalan száműzetésben írott cikkéből²⁸, amellyel egy francia újságíró írására válaszol. Ebben a szerző felrója a magyaroknak, hogy 1848-ban nem akartuk elismerni a románok egyenjogúságát, ezért fogtak fegyvert ellenünk. Szemere válaszában arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarország és Erdély uniójával az erdélyi románok ugyanolyan jogokat kaptak, mint a magyarok. A fegyveres felkelésről pedig így ír: „Voltak, akik a közös hazát akarták darabokra tépni, hogy rongyaiból nagyobbítsák vagy Dákoromániájukat vagy egy új Nagy-Szerbiát, mely soha nem létezett; voltak, kik csak személyes szerencséjüket keresték a dolgok és eszmék általános zűrzavarában. A szerbek fölkelését azon 30,000 külföldi szerb idézte leginkább elő, kiket Sándor szerb fejedelem küldött be Magyarországra; az erdélyi oláhokat pedig Duna-fejedelemségekbeli fajrokonaiak izgatták a lázadásra. A többit elvégezték Ausztria ügyesen szőtt ármánykodásai: mindent ígért a győzelem előtt, azután mindent megtagadott. De azzal, hogy megtámadtunk, be van-e már bizonyítva bűnösségünk? S mert némely nemzetiségek ellenségeink voltak, következik-e, hogy nekik van igazuk?”

---

²⁸ Naplóm. Száműzetésben. Pest, 1869, Ráth Mór. II.k. 175. l.

Irodalom

- Gróf Széchenyi István Összes Munkái. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927.
- Szemere Bertalan: Naplóm. Száműzetésben. Ráth Mór [Kiadása], Pest, 1869.
- Szekfű Gyula: A magyar állam életrajza. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Szekfű Gyula: A mai Széchenyi. Eredeti szövegek Széchenyi István munkáiból. Révai Kiadó, Budapest, 1935.
- Thim József: A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940.
- Viszota Gyula: Széchenyi és Kossuth. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928.
- Viszota Gyula: Széchenyi Politikai Program-töredékei. Franklin Társulat, Budapest, év.n.
- Denis Silagi: *Der größte Ungar: Graf Stephan Széchenyi*. Herold Verlag, Bécs-München, 1967.
- Šimunić, Petar: *Načertanije. Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*. Nakladni zavod Globus, Zágráb, 1992.
- Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet. Reprint kiad. Maecenas Kiadó, Budapest, 1990.